

Україні.

На думку дослідників, справа не зрушить з місця, коли не буде зацікавлень у Помісній Православній Церкві всередині Української Держави і Церкви. Тут необхідним є не прямий тиск владних інститутів, а кропітка виважена робота на трьох рівнях: а) переконування в необхідності активізації зусиль вищого керівництва церкви; б) виховання єпископату в душі українського патріотизму; в) ініціювання широкого руху мирян “знизу” на підтримку автокефалії; г) поступова підготовка Помісного Собору з очевидною переважаючою більшістю на користь автокефалії; д) проведення науково-церковних конференцій, на яких повноважні представники державних органів і церкви за активної участі наукових кіл могли би відкрито піти на обопільне визнання припущених уже в 90-ті роки помилок, що значно підвищило би ступінь взаємної довіри і розуміння.¹

Історичний досвід переконує, що цілком деполітизувати релігійне життя неможливо. Проте, реалістично оцінюючи участь релігійних організацій у політичному процесі, потрібно зазначити, що Церкви не володіють ні технологіями, ні впливом, здатними сьогодні жорстко забезпечити певну політичну орієнтацію вірних. Тому використання релігійних організацій у політичній боротьбі не може забезпечити бажану ефективність. При цьому лише спотворюються сутнісні іманентно притаманні Церкві функції, деформується релігійне життя суспільства.

Й.Май*

ДІАЛОГ МІЖ КАТОЛИКАМИ ТА ПРАВОСЛАВНИМИ: НИНІШНІЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

21 листопада 1964 р. Другий Ватиканський Собор опублікував Декрет про єкуменізм “Unitatis Redintegratio”. Цей документ є основою нового зобов'язання Католицької Церкви - працювати разом з іншими Церквами та Церковними Спільнотами над віднайденням єдності всіх християн і заради того, щоб “світ повірив”. У вступі до цього Документу читаємо:

"Старання про відновлення єдності між усіма християнами є одним з найважливіших намірів Священного Собору Ватиканського Другого. Одна бо і єдина була Христом Господом встановлена Церква, а однак багато християнських громад подають лише себе людям, як правдиве насліддя Ісуса Христа; щоправда, всі себе визнають за учнів Господа, але по-різному думають та різними прямують шляхами, немов би Христос розділився. А цей власне розділ противиться і виразній волі Христовій і є згіршенням для світу, та приносить шкоду святій справі проповіді Євангелії всьому сотворінню" (UR, п.1).

Замислюючись над природою Церкви і місією, дорученою їй Ісусом Христом, у контексті все ще триваючої роз'єднаності християн, констатуємо разом з тим, що Святий Дух діяв серед них, породжуючи палке бажання єдності в багатьох частинах Церкви, Отці Собору бажали з новою силою наголосити на завданні Католицької Церкви шукати зримої єдності усіх охрещених.

Діалог Любові. Роки, що пройшли після Собору, були насичені різноманітними єкуменічними заходами, як на Заході - між Католицькою Церквою та Церковними Спільнотами, що є послідовницями Реформації, так і на Сході - між Католицькою та Православною Церквами. Після довгих століть роз'єднання розпочався період зближення та діалогу. Йдеться про період відносно недовгий, усього чотири десятиліття, за який неможливо було подолати вікові упередження. Та є вже дуже багато місць, де

¹ Див.: Історія релігій в Україні. Праці X-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2000 р.). - Книга II. - Львів: Логос, 2000. - С.52-58.

* Співробітник Папської Ради у Справах Сприяння Єдності Християн (Ватикан).

відчуженість, байдужість або й відкрита ворожість між братами та сестрами, охрещеними в єдинім Тілі Христовім, поступилася місцем співпраці, взаєморозумінню та міцніючій солідарності, що спирається на заповіді Господа: "Любіть один одного, як я вас любив".

Поглибилось взаємне пізнання завдяки контактам, вивченню традицій та історії одні інших, підготовці майбутніх священників у семінаріях, роботі з мирянами, конкретній допомозі тим, хто в потребі, зустрічам, спільній діяльності, пошуку взаємної підтримки перед викликами, що кидає вірі наш час: захист людини, ствердження справедливості й миру, вірність євангельським принципам у суспільнім житті. Велике значення має спільна молитва. Справді, численні урочисті заходи Великого Ювілею Двохтисячного Року, на яких знаходились поруч зі Святішим Отцем представники Православних Церков і Церковних Спільнот, стали моментами палкої молитви і свідчення однієї віри в Господа Ісуса, Слово Воплоченого Бога.

Діалог істини. Якщо діалог любові допомагає роз'єднаним християнам краще пізнати один одного і оцінити те спільне, що вони мають, заохочує їх свідчити віру, яку поділяють, то теологічний діалог, зі свого боку, повинен допомогти їм замислитися над тим, що саме поки що їх розділяє. Однак серйозна теологічна дискусія, діалог істини, можливий лише тоді, коли його живитиме діалог любові.

Католицька Церква веде теологічні діалоги з численними Церквами й Церковними Спільнотами, але теологічному діалогу з Православними Церквами, що *"мають важні св.Тажі, а зокрема, апостольське насліддя, Священство та Євхаристію"* (див. UR, п.15), належить особливе місце по своїй значимості.

Під час Візиту Святішого Отця Івана Павла II до Константинополя, у листопаді 1979 р., невдовзі після його обрання на Папський Престол, Він разом з Патріархом Димитріюсом I оголосив про створення Мішаної Міжнародної Комісії для теологічного діалогу між Католицькою Церквою та сукупністю Православних Церков. Ця Комісія вперше зібралася у 1980 р., у Патмоській Монастирі, а потім - у Роді. За час, що пройшов відтоді, вона схвалила наступні документи: документ, відомий як Мюнхенський (за місцем зібрання, що відбулося 1982 р.). Він присвячений *"Тайні Церкви та Євхаристії у світлі Тайни Пресвятої Трійці"*; документ Барі, за назвою міста, де був узгоджений у 1987 р., озаглавлений *"Віра, Тайнства і Єдність Церкви"*; третій документ Комісії *"Значення Тайнства Священства у sacramentalній устрою Церкви з його нерозривним зв'язком з апостольським наслідуванням для освячення і єдності Божого народу"*, був опрацьований у Валамо (Фінляндія, 1988 р.).

Четвертий документ, в якому йдеться про *"Еклезіологічне та канонічне значення sacramentalної устрою Церкви, Соборність та Владу в Церкві"*, підготовлений мішаними підкомісіями, але не прийнятий мішаним координаційним комітетом Комісії, мав бути розглянутий всіма членами на пленарному засіданні у Фрейзінгу (Німеччина) в червні 1990 року. Проте напруження, що виникло внаслідок нормалізації життя Католицьких Церков Східного обряду в Україні та Румунії, не дозволили Комісії виконати намічену у 1980 р. програму її теологічних досліджень.

Поступовий розвиток теологічного діалогу між Католицькою та Православними Церквами є красномовним і характерним прикладом того, як крок за кроком потрібно просуватися на шляху теологічних пошуків такого характеру. Але це не означає, що треба замовчувати чи відкидати питання, які викликають розбіжності. Навпаки, теологічний діалог прагне поступово дійти до взаємного розуміння проблем, пов'язаних з цими розбіжностями і створити солідну базу, яка уможливила б надалі дискусію по найскладніших пунктах, які стали коагулянтами роз'єднання.

З цих міркувань католицько-православний діалог обрав першою темою дискусії не питання верховенства Єпископа Риму, а скоріше намагався розвинути такий погляд на Церкву в усіх її аспектах (в її цілісності), який був би сприйнятливим для обох сторін і став би відправним пунктом для наближення до роздумів про місце Єпископа Риму в цьому загальному контексті.

Четвертий документ вищезгадуваної Теологічної Католицько-Православної Комісії про *“Еклезіологічне та канонічне значення сакраментального устрою Церкви, Соборність та Владу в Церкві”* після його остаточного опрацювання та схвалення, зможе полегшити і зорієнтувати діалог на поглиблене вивчення питання про верховенство. Сам Святий Отець в Енцикліці *“Ut unum sunt”* закликає і заохочує до роздумів над цією темою.

Теологічний діалог та існування Східних Католицьких Церков. Повернення до нормального існування Східних Католицьких Церков у ряді країн Східної Європи вплинуло на хід теологічного діалогу. Православні Церкви завжди ставили в провину Католицькій Церкві так званий метод уніатства. Ця проблема постала від самого початку теологічного діалогу у 1980 р. і була включена вже до спільного підготовчого документу, що мав назву *“План початку діалогу”* і був опрацьований мішаним католицько-православним комітетом у 1978 році. Цей документ виголошує: *“Діалог любові має постійно супроводжувати теологічний діалог аби полегшувати подолання труднощів й надалі зміцнювати братерські зв'язки між: двома Церквами, як на загальному, так і на локальному рівнях. З цією метою слід переосмислити болючі теми, зокрема такі, як “уніатство”, прозелітизм тощо. Взагалі, теологічний діалог може принести плоди лише в атмосфері любові, смирення, молитви”*.

Замість того, щоб розглядати питання в атмосфері, передбачуваній документом, Комісія для діалогу працювала в напруженні, на фоні серйозних ускладнень, що виникли між католиками та православними, в основному, через проблему володіння чи користування культовими спорудами в різних країнах Центральної та Східної Європи, де після падіння комуністичних режимів були відновлені Греко-Католицькі Церкви, заборонені за часів сталінізму.

Тема так званого “уніатства” вперше дискутувалася на VI Пленарній Сесії Комісії для діалогу у Фрейзінгу (1990) і, пізніше, на VII Сесії у Баламанді в Лівані (1993), де був розроблений та опублікований останній на цей час документ про *“Уніатство, засіб єднання в минулому і сучасний пошук повної єдності”*. Цей документ базується на трьох чітко задекларованих принципах і дає низку практичних рекомендацій для дотримання братньої поведінки у відносинах між католиками Східного обряду та православними. Ці три принципи такі: а) згода про відмову від уніатства як методу досягнення єдності (п.2); б) загальне визнання права на існування і душпастирську діяльність Східних Католицьких Церков (п.3); в) підтвердження невід'ємності свободи особистості і загальний обов'язок слідувати велінням власної совісті (п. 15).

Практичні рекомендації були скеровані не лише на мирне співіснування спільнот, що належать до двох Церков, але й закликали до душпастирської співпраці. Утім, у практичному житті здавалося неможливо підступити до проблем, які накопичувалися стільки часу, особливо на рівні людської психології, а надто коли йшлося про Церкву, чия доля здавалася безповоротно визначеною тоталітарним режимом.

Греко-Католицька і Православна Церкви в Україні. Нинішня Україна є однією з країн, де питання відносин між східними католиками та православними залишається, певною мірою, актуальним. Починаючи з 1989 р. воно стало однією з тем, які періодично виникали у двосторонніх бесідах між Делегаціями Святого Престолу і Московського Патріархату. Щоб зрозуміти гостроту проблеми, потрібно реалістично зважити те, що їй передувало в деяких країнах Східної Європи, в тому числі і в Україні, яка була тоді частиною колишнього Радянського Союзу, де *“Помісні Католицькі Церкви візантійської традиції, методами авторитарними і підступними, були декларовані неіснуючими. Застосовувався тиск, іноді жорстокий, аби католики приєдналися до Православних Церков”* (Лист Святишого Отця Івана Павла II до Єпископів Європейського континенту про відносини католиків та православних в Новій Ситуації Центральної та Східної Європи, (31 травня 1991 р., §1). Під час повернення Греко-Католицької Церкви до нормального існування, як і під час *“реорганізації Католицької*

Церкви, на жаль, етили на поверхню, великою мірою через рани, залишені сумним досвідом минулого, проблеми й напруження між католиками та православними, зокрема, з приводу володіння і користування культовими спорудами, що колись належали Католицьким Церквам візантійського обряду, свого часу були конфісковані відповідними владними структурами і частина яких була передана Православним Церквам " (Там само, §2). У Західній Україні велика кількість цих церков зараз належить двом гілкам православ'я, що колись були єдині з Московським Патріархатом.

Святий Престол і греко-католицький Єпископат були ініціаторами численних заходів в Україні, що мали на меті подолання існуючого напруження. Насамперед, завдяки вільному спілкуванню зі Святим Престолом, спілкуванню, яке було так довго заборонене цій частиці католицьких віруючих, семінарії почали підготовку майбутніх священиків у дусі більш співзвучним рішеннями Другого Ватиканського Собору. Редагуються переклади численних документів Учення Церкви, в тому числі і про необхідність єдності Католицької Церкви. Потрібно відзначити український переклад *"Директорії про застосування принципів та приписів стосовно єкуменізму"*, документу, що його схвалив Святіший Отець Іван Павло II 25 березня 1993 р., та Душпастирський Лист Верховного Архієпископа Мирослава Івана Кардинала Любачівського *"Про єдність Святих Церков"* від 25 березня 1994 р.; курси стажування (aggiornamento), такі як Семінар Представників Греко-Католицьких Церков з питань відносин з православними. Цей Семінар відбувся у Венеції у вересні 1994 року. Він був організований Папською Радою у Справах Підтримки Єдності Християн у співпраці з Конгрегацією для Східних Церков. У ширшому контексті, візити численних співробітників Урядових Установ Святого Престолу сприяють цій справі підготовки, справі нелегкій, але перспективній.

Результати цих зусиль помітні. Красномовним прикладом може бути зустріч єпископів і настоятелів монаших чинів Східних Католицьких Церков Європи, що її проводила Конгрегація для Східних Церков в місті Гайдудорог (Угорщина) з 30 червня по 6 липня 1997 року. Представники Східних Католицьких Церков Європи мали нагоду для роздумів не лише про своє минуле, але, що головне, про своє майбутнє, про своє місце в Церкві та про своє єкуменічне завдання. Одним з опублікованих по завершенні зустрічі документів була *"Декларація про єкуменічне зобов'язання"* (L'Osservatore Romano за 4 липня 1997 р.). У ній говориться про все те, що в контексті численних проблем, які виникають в різних частинах Центральної та Східної Європи, набуває великого значення і, співзвучно Вченню Церкви, має вважатися серйозним кроком на шляху в завтрашній день відносин між католиками та православними. *"Католицькі Східні Церкви бажать, аби братній діалог був переваленим засобом в усіх їхніх стосунках з православними братами. Особливо у випадку конфлікту потрібно завжди шукати розв'язку шляхом діалогу. Східні Католицькі Церкви готові від початку до кінця брати участь у будь-якому заході, де вони могли б співпрацювати з православними братами, разом, наприклад, займатися справами милосердя, соціальної справедливості, захистом гідності людини та її основоположних прав, боротися за мир, брати участь у відзначенні пам'ятних дат країни, національних свят тощо (див. ККСЦ, кан.908). Вони дбатимуть також: про співпрацю з іншими Церквами та Церковними Спільнотами згідно з місцевими умовами".* Це ставлення відкритості, зустрівши взаємність, необхідну умову для будь-якого діалогу, зможе привести християн цієї частини Європи і, в даному випадку, України, до повного примирення.

Досягненню цієї мети могла б служити Мішана Комісія України з представників Греко-Католицької та Православної Церков цієї країни. Подібна Комісія працює вже декілька років у Румунії, в ній представлені Православний Патріарх Румунії та помісна Греко-Католицька Церква. Безпосередній контакт між представниками цих двох Церков, які стали прямими "спадкоємцями" історії, починаючи з 1946 року, завдяки їхньому знанню цієї складної ситуації і за допомогою душпастирської роботи серед власних

віруючих, які теж покликані сприяти ствердженню життя у милосерді та злагоді, дозволить зробити вирішальний внесок у згладжування розбіжностей, що досі існують. Робота цієї Комісії (до речі, її схвально оцінив нещодавно Святіший Отець Іван Павло II) буде важливим кроком до практичного застосування пропозицій Баламандського Документу, в якому стосовно Східних Католицьких Церков наголошується наступне: *"Необхідно, отже, щоб ці Церкви включилися - як на локальному, так і на світовому рівні - у діалог любові, у взаємній повазі і з віднайденою довірою одна до однієї; і щоб вони брали участь у теологічному діалозі, з усіма практичними результатами"* (п.16). Було б у вищій мірі похвально, якби такий діалог відбувався з усім українським православ'ям, коли й воно досягне примирення між усіма своїми складовими частинами.

Мішана Комісія України, окрім того, відіграла б значну роль у контексті теологічного католицько-православного діалогу в цілому. Дійсно, VIII Пленарна Сесія Міжнародної Мішаної Комісії для теологічного діалогу між Римо-Католицькою та Православною Церквами, що відбулася в липні 2000 року в Балтиморі, порушила тему *"Еклезіологічні та канонічні наслідки уніатства"*. Хоча Комісія не опублікувала жодного нового документу, вона поширила комюніке, яке містить важливі твердження: а) Комісія наголосила на необхідності "вести подальше вивчення теологічних, душпастирських, історичних та канонічних аспектів теми". б) Комісія "усвідомлює складність вирішуваних проблем і разом з тим, вона розуміє важливість цього діалогу для Церков". в) Комісія "сподівається, що зможе продовжувати пошук повного єднання між Католицькою та Православною Церквами".

Висновки. Беручи до уваги як теологічний діалог, так і конкретну ситуацію в Україні, було б доцільно зробити деякі конкретні кроки, насамперед:

1. Налагодити двосторонні контакти на місцевому рівні між Греко-Католицькою та Православною Церквами в Україні.

2. Мати на увазі, що екуменічна підготовка в обох Церквах набуває сьогодні першорядного значення, не лише у пошуку ефективного подолання розбіжностей, але й заради злагодженого й достовірного християнського свідчення. Ця вимога стосується обох Церков. Через переслідування та нав'язані обмеження Українська Православна Церква не могла в минулому вдосконалювати цю підготовку.

3. Напруження, що існувало ще не так давно навкруги культових споруд, сьогодні дуже спорадичне, тому що в Україні у власності держави залишається небагато церков, які повинні бути передані у розпорядження чи володіння парафіяльним спільнотам однієї з двох Церков. Нині напруження має скоріше ідеологічний характер. Основа його - взаємні звинувачення у зазнаних несправедливостях і кривдах. Не слід забувати також складності, породжені розмежуванням у лоні самого українського православ'я. Як уже згадувалося, у Західній Україні присутня УПЦ Московського Патріархату, а також дві інші православні структури, ворожі одна одній. Враховуючи історичний тягар, що давить на нинішній стан речей, здається дуже важливим спільне вивчення історії та об'єктивний і спокійний виклад усього, що сталося, як у давнину, так і за наших часів, у відносинах між двома Церквами. Неупереджений підхід необхідний також при інтерпретації подій, що сталися після 1946 року. *Очищення пам'яті* – необхідний аспект, від якого важко абстрагуватися в комплексному процесі нормалізації і послідовному пошуку зримі єдності.

Отже, контакти на локальному рівні в Україні між Православною та Греко-Католицькою Церквами, як і заходи, що можуть бути їх плодами, варті уваги і зусиль. Задля здійснення таких заходів необхідно створити сприятливий клімат і надати необхідну підтримку, щоб, вичерпавши конфлікт, обидві Церкви – католицька і все православ'я країни – могли сприяти духовному відродженню українського народу і зміцненню суспільства молодій Українській Державі.